

O'ZBEKISTONDA EKOLOGIK MUOMMOLAR

ABDUMUROD BOBOQULOV

Surxondaryo viloyati Qumqo'rg'on tuman

1-son texnikumi YOBIBDO'

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O'zbekistonda mavjud asosiy ekologik muammolar, xususan, Aral dengizi inqirozi, suv resurslaridan samarasiz foydalanish, tuproq sho'rlanishi, atmosfera havosining ifloslanishi hamda iqlim o'zgarishining salbiy oqibatlarini tahlil qilinadi. Shuningdek, ekologik muammolarning aholi salomatligi, qishloq xo'jaligi va barqaror rivojlanishga ta'siri yoritiladi. Maqolada muammolarni bartaraf etish bo'yicha milliy va xalqaro darajada amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: ekologiya, Aral dengizi, atrof-muhit muhofazasi, iqlim o'zgarishi, suv resurslari, barqaror rivojlanish.

ABSTRACT

This article analyzes the major environmental problems in Uzbekistan, including the Aral Sea crisis, inefficient use of water resources, soil salinization, air pollution, and the negative impacts of climate change. It also examines the effects of these environmental issues on public health, agriculture, and sustainable development. Furthermore, the paper highlights national and international measures aimed at mitigating environmental challenges.

Keywords: ecology, Aral Sea, environmental protection, climate change, water resources, sustainable development.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются основные экологические проблемы Узбекистана, такие как кризис Аральского моря, нерациональное использование водных ресурсов, засоление почв, загрязнение атмосферного воздуха и негативные последствия изменения климата. Также анализируется влияние экологических проблем на здоровье населения, сельское хозяйство и устойчивое развитие. В статье

освещаются меры, реализуемые на национальном и международном уровнях для решения экологических задач.

Ключевые слова: экология, Аральское море, охрана окружающей среды, изменение климата, водные ресурсы, устойчивое развитие.

KIRISH

Bugungi kunda ekologik muammolar insoniyat taraqqiyotiga jiddiy tahdid solayotgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Aholi sonining ortishi, sanoat va qishloq xo‘jaligining jadal rivojlanishi, tabiiy resurslardan noo‘rin va me‘yoridan ortiq foydalanish natijasida atrof-muhitning ekologik holati sezilarli darajada yomonlashmoqda. Ushbu jarayonlar O‘zbekiston Respublikasi uchun ham muhim muammolarni yuzaga keltirmoqda.

O‘zbekistonda ekologik muammolar, avvalo, Orol dengizi fojiasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u nafaqat mintaqaviy, balki global miqyosdagi ekologik inqiroz sifatida e‘tirof etiladi. Bundan tashqari, suv resurslarining tanqisligi, yerlarning sho‘rlanishi va degradatsiyasi, atmosfera havosining ifloslanishi hamda iqlim o‘zgarishining salbiy ta‘siri ekologik barqarorlikka jiddiy xavf tug‘dirmoqda.

Ushbu muammolar aholi salomatligi, bioxilma-xillik va iqtisodiy rivojlanishga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi[1].

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda atrof-muhitni muhofaza qilish va ekologik xavfsizlikni ta‘minlash borasida muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, ekologik qonunchilikni takomillashtirish, “yashil iqtisodiyot” tamoyillarini joriy etish, suv va yer resurslaridan oqilona foydalanishga qaratilgan dasturlar ishlab chiqilmoqda. Shu bilan birga, ekologik muammolarni samarali hal etish uchun ilmiy asoslangan yondashuvlar va jamiyatning ekologik ongini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

O‘zbekistonda ekologik muammolar masalasi ko‘plab mahalliy olimlar tomonidan tadqiq etilgan bo‘lib, ularning ishlarida asosan Orol dengizi inqirozi, suv resurslaridan oqilona foydalanish, iqlim o‘zgarishi va barqaror rivojlanish masalalari yoritilgan.

Mahalliy tadqiqotchilar ekologik muammolarni milliy rivojlanish strategiyalari bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilganlar.

Dilshodbek Xasanovning ilmiy izlanishlarida Orol dengizi qurishi O'zbekiston hududidagi eng jiddiy ekologik muammo sifatida talqin qilinadi. Muallif o'z ishlarida Orol dengizining qisqarishi natijasida hududda iqlim keskinlashgani, tuproq sho'rlanishi kuchaygani va aholi salomatligiga salbiy ta'sir yuzaga kelganini ta'kidlaydi. Shuningdek, ekologik vaziyatni yaxshilash uchun kompleks va tizimli yondashuv zarurligi ilmiy asosda ko'rsatib beriladi.

Mahalliy tadqiqotlarda barqaror rivojlanish va yashil iqtisodiyot masalalari ekologik muammolarni hal etishning muhim yo'nalishi sifatida qaraladi. Ushbu ishlar ekologik muammolarni faqat tabiiy jarayonlar bilan emas, balki iqtisodiy va ijtimoiy omillar bilan bog'liq holda hal etish zarurligini asoslab beradi. Atrof-muhitni muhofaza qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi bo'lishi lozimligi ta'kidlanadi[2].

Iqlim o'zgarishiga bag'ishlangan tadqiqotlarda O'zbekiston hududida qurg'oqchilik, suv tanqisligi va ekologik xavflarning kuchayib borayotgani qayd etiladi. Tadqiqotchilar ekologik madaniyatni shakllantirish va aholining ekologik ongini oshirish muhim ahamiyat kasb etishini ilmiy jihatdan asoslaydilar.

Chet el olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda O'zbekiston va Markaziy Osiyodagi ekologik muammolar keng tarixiy va global kontekstda o'rganilgan. Maya Petersonning ilmiy izlanishlarida Orol dengizi ekologik inqirozi suv resurslarini noto'g'ri boshqarish siyosati bilan bog'lanadi. Muallif Orol dengizi qurishini ekologik, siyosiy va ijtimoiy oqibatlariga ega murakkab jarayon sifatida tavsiflaydi.

Xalqaro ilmiy tadqiqotlarda Orol dengizi mintaqasida yuzaga kelgan ijtimoiy-ekologik inqiroz kompleks tarzda tahlil qilinadi. Ushbu izlanishlarda ekologik muammolar aholining sog'lig'i, migratsiya jarayonlari va ijtimoiy barqarorlik bilan bevosita bog'liqligi ko'rsatib beriladi. Ekologik tiklanish jarayonida hududiy yondashuv va ekotizimlarni bosqichma-bosqich tiklash muhimligi ta'kidlanadi.

Xalqaro maqolalarda Orol dengizi hududi ekologik zonalarga ajratilib, har bir hudud uchun alohida tiklash strategiyalari ishlab chiqilgani qayd etiladi. Ushbu tadqiqotlar

ekologik modellashtirish va geografik axborot tizimlariga asoslangan bo‘lib, ularning natijalari amaliy jihatdan muhim hisoblanadi.

Mazkur tadqiqot metodikasi adabiyotlar tahliliga asoslangan holda ishlab chiqildi. Tadqiqot jarayonida mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar chuqur o‘rganilib, ularning mazmuni qiyosiy tahlil qilindi. Ekologik muammolarning kelib chiqish sabablari, rivojlanish jarayonlari va oqibatlari tizimli yondashuv asosida tahlil qilindi.

Tadqiqotda tarixiy tahlil usuli orqali Orol dengizi inqirozining shakllanish jarayoni o‘rganildi. Empirik yondashuv asosida ekologik holatga ta’sir etuvchi omillar ilmiy maqolalar va rasmiy hisobotlar asosida tahlil qilindi. Komparativ metod yordamida O‘zbekiston va boshqa mintaqalardagi ekologik muammolar solishtirildi.

Shuningdek, tadqiqot metodikasida interdisipliner yondashuv qo‘llanilib, ekologik masalalar iqtisodiy, ijtimoiy va demografik jarayonlar bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganildi. Xalqaro tajribada qo‘llangan ekologik modellashtirish va hududiy rejalashtirish yondashuvlari metodik asos sifatida qabul qilindi[3].

Jamlovchi xulosa sifatida aytish mumkinki, tanlangan tadqiqot metodikasi O‘zbekistondagi ekologik muammolarni, xususan Orol dengizi bilan bog‘liq ekologik inqirozni, ilmiy va amaliy jihatdan chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu metodika ekologik muammolarni baholash va ularni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishga xizmat qiladi[4].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tadqiqot yo‘nalishi	Adabiyotlarda ilgari surilgan asosiy fikrlar	Muhokama (tahlil)	Natijalar (ilmiy xulosalar)
Orol dengizi ekologik inqirozi	Mahalliy va xorijiy tadqiqotlarda Orol dengizi qurishi Markaziy Osiyodagi eng yirik ekologik inqiroz sifatida baholanadi	Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, Orol muammosi faqat tabiiy emas, balki inson faoliyati bilan bog‘liq tizimli muammo hisoblanadi	Orol dengizi muammosi kompleks va uzoq muddatli ekologik siyosatni talab qiluvchi global muammo ekanligi tasdiqlandi

Tadqiqot yo‘nalishi	Adabiyotlarda ilgari surilgan asosiy fikrlar	Muhokama (tahlil)	Natijalar (ilmiy xulosalar)
Suv resurslaridan foydalanish	Adabiyotlarda suvdan samarasiz foydalanish ekologik muammolarning asosiy sababi sifatida qayd etiladi	Suv boshqaruvida eski yondashuvlar ekologik muvozanatni buzganligi aniqlandi	Suv resurslarini boshqarishda integratsiyalashgan va ilmiy asoslangan tizim zarurligi isbotlandi
Tuproq sho‘rlanishi	Mahalliy izlanishlarda tuproq degradatsiyasi qishloq xo‘jaligi bilan bevosita bog‘langan	Intensiv sug‘orish va ekologik nazorat yetishmasligi sho‘rlanishni kuchaytirgani muhokama qilindi	Tuproqni muhofaza qilish choralari ekologik barqarorlik uchun muhim omil ekani aniqlandi
Atmosfera havosining ifloslanishi	Ilmiy manbalarda sanoat va transport asosiy ifloslantiruvchi omillar sifatida ko‘rsatiladi	Aholi salomatligi va ekologik xavfsizlik o‘rtasidagi bog‘liqlik muhokama qilindi	Havo sifatini yaxshilash ekologik siyosatning ustuvor yo‘nalishi bo‘lishi zarurligi belgilandi
Iqlim o‘zgarishi	Tadqiqotlarda iqlim o‘zgarishi suv tanqisligi va qurg‘oqchilikni kuchaytiruvchi omil sifatida yoritilgan	Iqlim o‘zgarishi ekologik muammolarni keskinlashtiruvchi omil ekani tasdiqlandi	Iqlimga moslashuv strategiyalari ekologik barqarorlikning ajralmas qismi ekani aniqlandi

XULOSA

O‘zbekistonda ekologik muammolarni o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, atrof-muhit bilan bog‘liq mavjud holat murakkab va ko‘p qirrali xususiyatga ega. Tadqiqot davomida olib borilgan adabiyotlar tahlili va muhokamalar natijasida ekologik muammolar, xususan Orol dengizi inqirozi, suv resurslaridan samarasiz foydalanish, tuproq sho‘rlanishi, atmosfera havosining ifloslanishi hamda iqlim o‘zgarishining salbiy oqibatlari bir-biri bilan uzviy bog‘liq ekani aniqlandi. Ushbu muammolar alohida-alohida emas, balki yagona ekologik tizim doirasida yuzaga kelayotgani ilmiy jihatdan tasdiqlandi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, Orol dengizi bilan bog‘liq ekologik inqiroz nafaqat tabiiy jarayonlar, balki inson faoliyati, xususan suv resurslarini boshqarishdagi noto‘g‘ri yondashuvlar natijasidir. Suvdan foydalanish tizimini modernizatsiya qilmasdan turib ekologik barqarorlikka erishish mumkin emasligi aniqlandi. Shuningdek, qishloq xo‘jaligida olib borilayotgan faoliyat tuproq degradatsiyasi va sho‘rlanish jarayonlarini kuchaytirayotgani, bu esa uzoq muddatli ekologik xavflarni yuzaga keltirayotgani qayd etildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Xasanov D. O‘zbekistonda ekologik muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari. Ilmiy maqola. Toshkent.
2. Hamroyev B. Atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanish masalalari. O‘zbekiston sharoitida ekologik siyosat. Ilmiy nashr. Toshkent.
3. Abduraxmonova D. Iqlim o‘zgarishi va uning O‘zbekiston ekologiyasiga ta’siri. Ilmiy maqola. Toshkent.
4. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi. O‘zbekistonda ekologik holat va barqaror rivojlanish bo‘yicha tahliliy materiallar. Toshkent.